

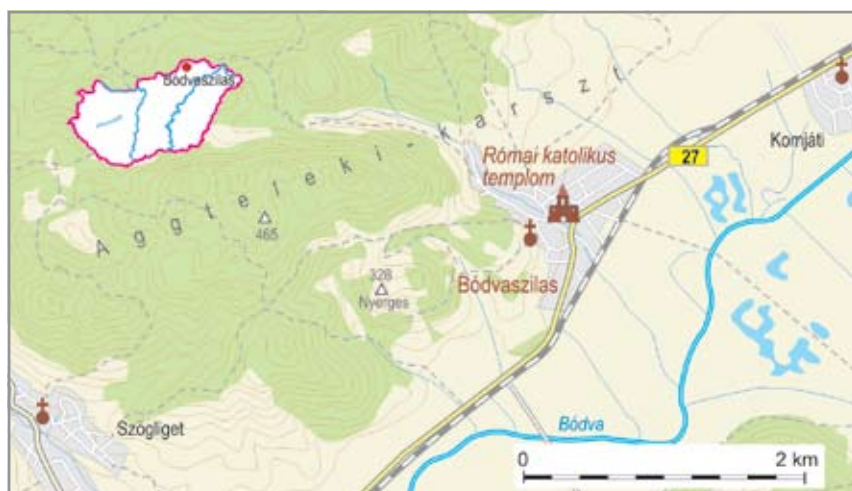
Bódvaszilasi templom
kelet felől
(KÖH – Miskolci Iroda
Adatbázisa)

Pető Zsuzsa Eszter

Egy ismeretlen templomerődítés Bódvaszilason

Az erődtemplomok hallatán legtöbbször Erdély valamely szász vagy székely templomvárára gondolnak, s eme épülettípus kutatása is főként erre a területre koncentrált hosszú ideig. Pedig – ahogyan azt a legújabb gyűjtések is igazolják – a Kárpát-medence más tájain is bőven akad még felfedezésre váró emlék. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Miskolctól északra, kb. 50 km-re található Bódvaszilasi egyháza is az egyik ilyen különleges, eddig nem ismert példája erődített templomainknak.

Bódvaszilasi és környéke

Az egykori Torna vármegyéhez tartozó település központjában, egy dombra épült a barokk kori római katolikus templom, amelynek omladozó körítőfalát 2010 óta állagmegóvó és rekonstrukciós munkálatokkal próbálják megőrizni; ennek kapcsán irányult a megyei műemléki felügyelők – Simon Zoltán és Kosdi Attila – figyelme a területre, s mint utóbb kiderült, egyáltalán nem érdemtelenül. A nyári régészeti felügyelet során sikerült árnyaltabbá tennünk és bővítenünk eddigi ismereteinket a településről és templomának történetéről.

Szilasi neve szilfákkal benőtt helyre utal. Az Árpád-korban a királyi uradalom része lehetett, első említése bizonytalan, talán Nilos néven szerepel egy 1274-ben kelt oklevélben, amikor is IV. László király a tornai ispánnak adományozta a települést. Valamivel később, egy 1283-ban keletkezett királyi adománylevelében találkozunk biztosan a falu nevével, ekkor már Zylas illetve Szilas alakban jegyzik le. A település további történetét a közeli Szádvár, valamint a Bebek és Szapolyaiak történetében keresztül ismerhetjük meg. Az írott források a vár és uradalom örökös tartozékai között említik 1415-től, legtöbbször a környék további falvaival (Szögliget, Szőlősdaró, Hídvégardó, Vendégi, Szentandráskovácsi, Almás

és Körtvélyes) együtt. Az is ismert, hogy 1446-ban itt tartották Torna vármegye gyűlését, majd valamivel később Mátyás király egy per kapcsán elrendelte Szilas és a szomszédos Komjáti határainak bejárását, így valamivel több információnk van a korabeli tájról és határhasználatról. A 16–19. század közötti időszakból több összeírás hagyományozódott ránk, így hozzávetőleges képet tudunk alkotni a település gazdasági és társadalmi képének változásáról, az uradalomban betöltött szerepéről – mindez erős kölcsönhatásban van a régészeti eredményekkel is.

A törökök kiűzése és a Thököly-féle felkelés után Szádvár elvesztette a térségben eddig betöltött hadi s központi szerepét – Bécs döntésének értelmében 1686 körül falait “elrontották”. Ennek következtében vált a környező falvak uradalmi központjává Szilas, s csak ezután épült fel a frissen birtokba iktatott Esterházyak jószágigazgatói kastélya a település centrumában. A közvetlenül a templomtól keletre-délkeletre emelt (s így a templom északkeleti-keleti falához is csatlakozó) épületek nagy része romos állapotban ugyan, de egészen a közelmúltig állt – jelenleg már csak a később, az 1770-es években épült, ma vendégházként funkcionáló udvarház (“Esterházy-Koós kastély”) és egy távolabb álló magtár látható ebből az egykor szebb napokat megélt komplexumból. A 18. században tehát több periódusban építkeztek a hercegi család tagjai, amelyek részeként (az udvarházzal egyidőben) emeltette Esterházy “Fényes” Miklós a ma látható, északolt szentélyű barokk templomot. Erre vonatkozólag fontos adatot találunk a korabeli egyházlátogatási iratokban, amelyek szerint a régi templomot a szentély kivételével (!) teljesen elbontották.

A templom körül változó magasságú, hatszögletű kőfal fut körbe, amelynek északi oldalán egy, a fal síkjából kiemelkedő négyzetes erődítés található. Ennek keleti és nyugati oldalán már az első helyszíni szemlén jól látható volt egy-egy négyzetes, kisebb méretű, befalazott nyílás körvonala, amelyet a későbbi munkák során kibontottunk. Két mélyített, négyszög alakú lőrést rejtett a kőtömeg (külső méretük 50 x 60 cm, a nagyjából a fal közepén jelentkező szűkület, a belső négyszög 25 x 10 cm). Az erődítés északkelet felé néző oldalába a barokk korban kegyúri átjárót alakítottak ki, amit később befalaztak, majd újabban – a rekonstrukciós munkálatok során – ismét megnyitottak.

A fal keleti és északi szakaszán végzett régészeti kutatások több tekintetben árnyalták és bővítették eddigi ismereteinket. Az északi területen, a négyzetes védműtől nyugatra, a felszín alatt került elő a védműhöz közvetlenül kapcsolódó eredeti, egy periódusú falrész maradványa. Innen és a bástya belsejében nyitott árkokból kora újkori leletanyag került elő, rétegtanilag azonban csak az előbbi terület az értékelhető.

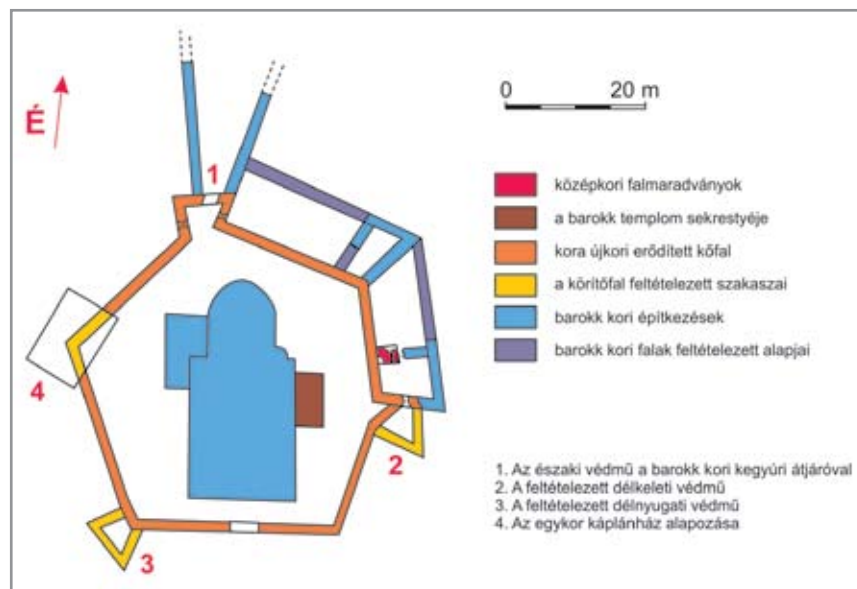

Lőrés az északi védmű külső, keleti oldalán (a szerző felvétele)

Az erődített körítőfal északkeleti-keleti szakasza nem volt vakolva, így meg lehetett figyelni a vélhetően barokk kortól datálható sokszoros beavatkozásokat (elfalazott, csak egyik vagy másik oldalon látható nyílások, gerendafészkek, stáció fülke helye, etc.). Az északi védmű - keleti ‘támpillér’ - délkeleti ‘támpillér’ közötti falszakaszok előtt a barokk kori, falhoz emelt épületek alapfalai kerültek elő, amelyek a körítőfallal párhuzamosan futottak, követték annak szögeit. Ebből következik, hogy a ma támpilléreként funkcionáló falaknak egykor térelválasztó funkciójuk lehetett.

A körítőfallnak legalább két fő periódusa különíthető el. A minden bizonnyal a kora újkorban

A templom környékének alaprajza (a szerző munkája)

A körítőfal csatlakozása a délkeleti sarkon, amely egykor a délkeleti védmű bejárata lehetett (a szerző felvétele)

emelt első erődítés még a "régi" templomot vette körbe. Északi védművén kívül további legalább egy, de lehet, hogy kettő ugyanilyen eleme volt a körítőfalnak. Az északit követő négyzetes erődítés a délkeleti részen lehetett (az északi elemtől számított második szögénél). Feltételezésünket igazolhatja az, hogy a meredek lejtőn egy négyzetesen körberajzolható plató van, amelynek helyzete és mérete pontosan kiadja egy négyzetes erődítmény vonalát. Az is támogatja az elképzelést, hogy a kis területen rengeteg a kőomladék. De ami a leginkább feltűnő

A délkeleti, támpilléerként funkcionáló barokk kori oromfal, amelynek alsó ablaka egykor lőrés lehetett (a szerző felvétele)

ezen a részen, az az észak felől eső magasabb falrész és a templom déli ívét átölelő alacsonyabb fal csatlakozása. Az alacsonyabb falsík egyszer enyhén megtörik, mielőtt csatlakozna az álló oromfalhoz. Ezt a pontot tekinthetjük az egykori védmű egyik belső sarkának, míg a feltételezett nyílás másik oldalát a magasan álló fal sarka adja (ott, ahol derékszögben keletnek fordul a rendszer, s a barokk kori oromfal maradványaként folytatódik). A két pont közötti távolság 3 méter, ami pontosan megegyezik az északi védmű belső sarkainak távolságával. Ezen felül még az sem elképzelhetetlen, hogy a barokk kori épületeket dél felé lezáró oromfal alsó ablakát egy lőrésből alakították ki, azaz a kora újkori védmű északi oldalát felhasználták a barokk kori építkezéseknél.

A feltételezett harmadik "bástya" (azaz a körítőfalnak az északi védmőtől számított negyedik szögénél lévő védmű) léte abszolút hipotetikus, a barokk és újkori területrendezések minden korabeli struktúrára utaló felszíni nyomot megsemmisítettek. Viszont védmű építése talán itt a legindokoltabb, hiszen a település egyik legmagasabb pontjáról lehet a legideálisabban megfigyelni a falu felé eső területet és a Bódvaszilason áthaladó utat.

Annyi bizonyos, hogy sokszor javították, alakították a körítőfalat – minden bizonnyal a barokk korban tették ezt a legintenzívebben. Egyrészt a jószágigazgatói épületek megépítése is komoly beavatkozásnak számított, másrészt megerősíti feltételezésünket még egy – kivételesen most szerencsésként értékelhető – kis területen jelentkező falkiomlás is, ahol jól látszódott a fal első periódusának alapozása (amely a barokk korban kialakított mai felszíntől kb. 1 méterrel magasabban jelentkezett) és a barokk kori köpenyezés, renoválás nyoma, pl. egy áthidaló gerendával biztosított, mindkét oldalon jelentkező, rácsozott nyílás is. A 18. század intenzív építkezéseinek eredménye lehet az is, hogy a feltételezett két (már talán romossá lett, funkcióját veszített) erőművet elbontották, a barokk templom jobb térbeli érvényesülése miatt a délkeleti, déli és délnyugati szakaszokon a falakat visszabontották. Nagyobb térrendezés előzte meg a szintén barokk kori parókia felépítését a nyugati részen, valamint, mint utaltunk rá, a 18. század elején a körítőfal külső, északkeleti sarka előtt is mélyítették, kiegyenlítették a lankás felszínt, előkészítve a terepet az épületeknek.

Nem tudjuk, hogy összesen mennyi megújítása, átépítése volt a falnak, a rengeteg gerendafészek, nyílás és omlás elkülönítéséhez még további falkutatások szükségesek, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy hol lehetett a körítőfal bejárata.

Joggal merül fel a kérdés, hogy kik építhettek szabályos hatszögletű, védművekkel ellátott körítőfalat ezen a területen? A terv, amely alapján épült, nem éppen provinciális, nagyobb tervezési-építési jár-

tasságról tanúskodik, a kivitelezés viszont (az eddig megismert kép alapján) változó minőségben történt meg. Sárközy Sebestyén felvetése szerint a legközelebb a Hernád völgyében élő hajdúk munkája lehet a körítőfal. Írott források is alátámasztják a gyakorlott erődépítők jelenlétét, ugyanis az Esterházy József Antal herceg halálakor, 1721-ben készült inventárium említést tesz a hajdúk régi házáról. Az is kétségtelen, hogy a rekonstruált erődítési rendszer párhuzamait az Alföldön és a Zemplénben találjuk meg, elsősorban a hajdúvárosok és vonzáskörzetükben kiépített erődtemplomok között. Négyzetes tornyot Hajdúszovátton, részben Szoboszlón találunk, viszont ezek nem meglepő módon téglából épültek, s a falakban kulcslyuk alakú lőréseket alakítottak ki. A falak vastagsága 63-73 cm között váltakozik, amihez hasonló nagyságú a szilasi fal mérete is (az északi védmű falátmérője 70 cm). A kérdés mindenképpen további kutatásokat igényel.

Többször említettük már a régi templomot. Arra a kérdésre, hogy mennyire volt régi, azaz egy középkori, minden valószínűség szerint keletelt szentélyű templom állt-e a mai templom helyén, jelenleg nem tudunk válaszolni. A források alapján csupán annyit tudunk, hogy a 14. században Szilasnak már volt egyháza. Középkori kerámiával biztosan keltezhető falmaradványokat a délkeleti falszakasz előtt s alatt találtunk, amiről annyit lehet elmondani, hogy az irányultsága és kőanyaga egyértelműen eltért a barokk kori részektől. Egyelőre semmi sem támasztja alá, hogy a középkori egyházhoz tartozhatott volna, hiszen a körítőfal a régi templomot is védte – hacsak nem egy még korábbi periódus lenne, ami elég valószínűtlennek tűnik. Ráadásul, ha valóban a korábbi templomhoz tartozik a kis szakasz, az azt jelentené, hogy a barokk templom építése előtt átlagban legalább 1,5 méterrel megemelték a templomkert szintjét – ami viszont elképzelhetetlen, ha arra gondolunk, hogy az északi védműtől nyugatra mindössze 30–40 cm mélyen került elő a körítőfal alsó részének és alapozásának maradványa (ugyanakkor a tereprendezések mértékét és pontos helyét nem ismerjük). S ha még a 18. századi egyházlátogatási dokumentum fentebb leírt megjegyzését is valósnak véljük, ami szerint a korábbi templom szentélye nem került elbontásra (talán a mai templom keleti sekrestyéje az), akkor teljesen kizárhatjuk a falmaradványok templomhoz való tartozását. Biztosat csak további kutatások után lehet elmondani ebben a kérdésben is, egyelőre a legvalószínűbb, hogy egy korábbi körítőfal maradványa lehet.

Bízva a bódvaszilasiak hosszú ideje tartó, töretlen lokálpatriotizmusában, reméljük, hogy a templom és a település kutatása még közel sem tekinthető lezártnak, s hogy a kérdéseket tisztázni tudjuk a közeljövőben. 🍷

Az adatok alapján így képzelhető el a templom környezete a 18. század végén (A rekonstrukciós rajz Koleszár Krisztián munkája)

A délkeleti falszakasznál jelentkező középkori falmaradványok (a szerző felvétele)

Bódvaszilás látképe délkelet felől (Fotó: Vinis Zoltán)

